

ЈУГОСЛОВЕНСКА УДРУЖЕНА БАНКА АРХИТЕКТЕ ХУГО ЕРЛИХА

YUGOSLAV UNITED BANK BY THE
ARCHITECT HUGO ERLIH

Abstract:

Резиме:

У овом раду наведене су неке од основних смерница у истраживању архитектуре банака и штедионица које су се градиле у Београду током периода између два светска рата. Критичким освртом на зграду Југословенске удружене банке у Београду, архитекте Хуго Ерлиха, учињен је додатни корак у истраживању престоничке архитектуре банака и штедионица кроз историјску и морфолошку анализу објекта оваквог типа, као и монографским освртом на аутора.

Експанзија архитектуре банака и штедионица током међуратног периода у Краљевини Југославији позитивно је утицала на додатно уобличавање урбаног миљеа већих градова Краљевине попут Љубљане, Загреба, Сарајева, Београда, Скопља и др.

На овом пољу су се посебно истакле архитекте старије генерације, формирани у европским културним центрима пре Првог светског рата, који су неговали традиционалну форму и академски концепт градње. Током међуратног периода нова генерација архитеката, која се образовала претежно у немачким центрима, доноси нове тенденције у архитектуру домаћег окружења, супротне владајућем традиционализму. Хрватски архитекта Хуго Ерлих је подигао неколико значајних јавних објеката банака и штедионица, претежно у Загребу, али првенствено у еклектичком маниру, негујући идеје старије генерације архитеката. Објекат Југословенске удружене банке у Београду стога представља

In this paper there are presented some of the basic research guidelines on architecture of banks and savings banks which operated in Belgrade in the period between the two World Wars. By critical retrospective of the building of Yugoslav United Bank in Belgrade, which was designed by Hugo Erlih, an additional step was made in exploration of capital's architecture of banks and savings banks through historical and morphological analysis of this type of constructions, as well as it was made a monograph retrospective for this author.

The expansion of banks and savings banks' architecture in the Interwar period of the Kingdom of Yugoslavia, had made a positive influence on further shaping of urban milieu in larger cities of the Kingdom, e.g. Ljubljana, Zagreb, Sarajevo, Belgrade, Skoplje, etc. A special mark in this field was made by the architects of an older generation which was formed in the European cultural centres before the First World War, who nurtured traditional form and academic concept of building development.

In the Interwar period, a new generation of architects who were primarily educated in German centres, brought to some new architectural tendencies in our national surroundings, which were in contrast to the governing traditionalism. Hugo Erlih, the Croatian architect, had created a few prominent bank and bank savings' buildings, mainly in Zagreb, yet he fostered the ideas of an older generation of architects by predominantly following the eclectic manner. Thus, the building of Yugoslav United Bank in Belgrade represents the first creation of this architect which was made in style of modern architecture, characterised by simplicity founded on ideas of the European modern architects, which Erlih didn't conceal. At the same time, the Yugoslav United Bank represents one of the first constructions in Belgrade which were raised in style of modern architecture that was fostered by a small number of Serbian architects at the beginning of the 1930s. A synthetic review of the Croatian architect's work, who in the capital city of the Kingdom of Yugoslavia designed this building as a modern architecture creation, surely deserves an additional attention and the more thorough exploration of the available information.

Key words: Modern architecture, Hugo Erlih, Yugoslav United Bank Belgrade

прво дело овог архитекте изведено у стилу модерне архитектуре, чију базичност, која се заснивала на идејама европских архитеката модерниста, Ерлих није крио. Истовремено, Југословенска удружене банка представља и један од првих објеката у Београду подигнут у стилу модерне архитектуре који је почетком 30-тих година прошлог века неговао мањи број архитеката у Србији. Синтетизација делатности хрватског неимара, који је у престоници Краљевине Југославије пројектовао објекат као дело архитектуре модернизма, свакако заслужује додатну пажњу и темељитије истраживање расположивих информација.

Кључне речи: модерна архитектура, Хugo Ерлих, Југословенска удружене банка Београд

Увод

У периоду између два светска рата, архитектура банака и штедионица доживела је процват у свим већим градовима Краљевине Југославије. Тада су настала нека од најрепрезентативнијих здања „трезорне архитектуре”, првенствено у Београду и Загребу. Грађени углавном као вишеспратни мултифункционални стамбено-пословни објекти, битно су доприносили процесу модернизације Краљевине Југославије. Овом градитељском типу значајно је допринео и реномирани хрватски архитекта Hugo Ерлих објектом Југословенске удружене банке у Београду.

Hugo Ерлих (Загреб, 1879 – Загreb, 1936) дипломирао је 1903. године на Високој техничкој школи у Бечу у класи проф. Карла Кенига (Karl König). Током студирања, Ерлих је асистирао Кенигу и Оману у процесу рестаурације барокног дворца Шлосхоф (Schlosshof) у близини Марчега (Marchegg) у доњој Аустрији. У периоду између 1904. до 1909. године, био је ангажован у неколико атељеа у Аустрији и Швајцарској у којима је израдио пројекте за две куће и обнову једног дворца. Посебно се истиче Ерлихов ангажман из 1908. године на довршењу виле Карма на Женевском језеру коју је започео да гради арх. Adolf Los. По повратку у Загreb, Ерлих оснива архитектонски биро заједно са арх. Виктором Ковачићем под називом „Ковачић и Ерлих“ (1907). Рад атељеа активно је деловао до 1914. године када је Ерлих отишао у рат. Године 1928. Ерлих је учествовао на оснивачком конгресу групе CIAM (CIAM) и La Sarrazу (La Sarraz) у

Швајцарској. Током периода између 1929. и 1931. године Ерлих је у Београду учествовао на четири конкурса за следеће објекте: Југословенска удружене банка (1929), зграда Сингер (1931), Аграрна банка (1931) и кућа Никић (1931-32). Од значајнијих објеката које је подигао у Загребу посебно се истичу: зграда Предузећа "Пруга" (1921), Хипотекарна банка (1921-1923), Прва хрватска обртна банка у Загребу (1924), комплекс Надарбине загребачке надбисупије (1926) и довршење зграде Берзе (1927). За дописног члана ЈАЗУ изабран је 1935. године.

Истраживањем обимног градитељског опуса арх. Ерлиха веома је тешко дефинисати примарни стил или правац који је овај архитекта следио, с обзиром да је током две деценије свог рада више пута пролазио кроз различите експерименталне фазе и облике ентеријера и екстеријера.

Зграда Југословенске удружене банке у Београду саграђена је 1930. године у стилу модерне архитектуре. С обзиром да је углавном градио вишенаменске објекте, Ерлих се нашао пред изазовом да пројектује објекат искључиво пословне намене. Иако показује извесну несигурност у усклађивању естетске обраде ентеријера и екстеријера, овај објекат представља једно од значајнијих остварења модерне архитектуре и дизајна у Београду у трећој деценији прошлог века.³

Према захтеву наручиоца, објекат Југословенске удружене банке изграђен је у оквиру постојећег блока на узаној и прилично издуженој парцели у правцу запад-исток. На тај начин успостављена је непосредна веза

са две паралелне улице чиме је додатно унапређена функционалност објекта. Зграда поседује две слободне фасаде и четири спрата. Фасаде грађевине изведене су од опеке док су све међуспратне и кровна конструкција од армираног бетона. Прочеље је усмерено према улици Краља Петра, док се задња фасада налази у Рајићевој улици.

Пуристички обрађене равне и широке површине фасадног платна прочеља на први поглед делују монотоно и одбојно. Међутим, начином компоновања маса, вишеслојном обрадом другостепене фасадне пластике и синтезом елемената до тада непримењених у екстеријеру модерне архитектуре међуратног Београда, аутор је постигао особен естетски ефекат.

Фасадно платно прочеља подељено је на три хоризонталне целине. Прву целину представља приземље са три отвора великих димензија. Средишњи отвор има улогу главног портала, док су бочни изведени као прозорски отвори. Отвор главног портала испуњен је мрежном конструкцијом заштитних решетки са стакленим испунама. На средишњем делу налази се двокрилни портал без присуства декорације. Изнад три отвора приземља пружа се трака која је истакнута изван линије равни фасаде. Она успоставља хоризонталну поделу отвора приземља и првог спрата, док је истовремено имала и намену да истакне натпис банке.

Друга целина фасадног платна главне фасаде подељена је на седам оса прозорских отвора првог и другог спрата. Сви отвори једног спрата повезани су истим подпрозорником. Интезивно перфорирана површина друге фасадне целине једноставним квадратним облицима прозорских отвора у низу, одражава функционални и пословни карактер објекта. Између отвора првог и другог спрата налази се још једна истакнута трака.⁴

Трећа фасадна целина подељена је са три прозорска отвора великих димензија. Димензије ових прозора биле су условљене просторним програмом трећег спрата на коме се налазила пространа сала за састанке. Овим решењем арх. Ерлих је, насупрот уобичајеној концепцији пројектовања прозорских отвора, чији се број према вишим спратовима смањује, смело преокренуо овај поступак остварујући позитиван визуелни ефекат. Посебну занимљивост представљају

лучно засведени тимпанони изнад сваког прозора овог спрата. Ближе аналогије за мотиве утиснутих тимпанона примењене у модерној архитектури већих градова Краљевине Југославије током међуратног периода готово да не постоје. Међутим, бројна градитељска остварења подигнута у еклектичком маниру не ретко понављају овај мотив на својим фасадама.⁵ Анализом градитељског опуса арх. Ерлиха може се утврдити да аутору овај мотив није био стран и да га је већ примењивао на неким својим објектима.⁶

Завршетак фасаде наглашен је истуреном армирано бетонском гредом која представља једну врсту сведене атике. Оплата од мркоцрвенкастих камених плоча покрива фасаду приземља, првог и другог спрата. На трећем спрту овом оплатом укraшени су само међупростори три велика прозорска отвора изнад којих је фасада обојена белом бојом. Елемент који је давао главној фасади, али и читавом објекту, посебну естетску димензију био је јарбол за заставу.

Задња фасада, обрађена једноставно и не наметљиво, подељена је на две целине. Фасадно платно приземља поседује четири прозорска отвора и портал на северној страни. У правцу отвора приземља наставља се пет прозорских отвора мезанина. Иако квалитетна, естетска обрада ове целине истовремено је и конфронтирајућа. Обложена плочама од мркоцрвенкастог камена, фасада приземља визуелно умањује ефекат стерилности и неутралног карактера фасаде мезанина. Међутим, снажно истакнута надстрешница, изнад горе поменутог портала и масивне заштитне решетке на прозорима приземља умањују позитиван ефекат топлине и естетичности. Изнад прозорских отвора мезанина протеже се трака изведена на исти начин као и оне са прочеља.

Друга целина фасадног платна поседује велики број прозорских отвора који у потпуности одражавају унутрашњи распоред. Положај степеништа, на овој страни објекта, наглашен је узаним вертикалним стакленим отвором подељеним на више сегмената. Средишњи простор фасадног платна заузимају прозорски отвори три етаже повезани у континуиране хоризонталне траке. У правцу ових налази се још по један прозор одвојен од прозорских трака за половину укупне ширине једног отвора на јужној страни. Широка површина фасадног платна послед-

њег спрата поседује само четири кружна прозора малих димензија. Изнад ових прозора, комплетном ширином фасаде, пружа се наглашена атика подухваћена козолама сведене обраде.

Напуштањем традиционалних начела у архитектури и коначним раскидом са академистичком формом, која је обележила градитељски опус арх. Ерлиха до изградње објекта Југословенске удружене банке, посебно је занимљив приступ који је овај архитекта начинио у обради и примени елемената модерне архитектуре.

Смелим компоновањем фасадних површина и великог броја прозорских отвора, задња фасада визуелно делује лакше и транспарентније. Успостављању позитивног ефекта динамичности доприноси и сукоб хоризонтала и вериткала континуираним појасевима прозорских отвора и високог степенишног отвора.

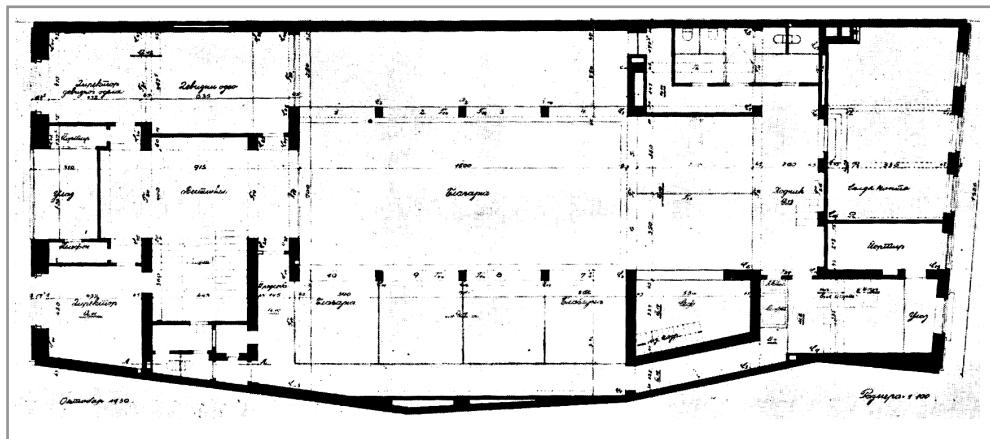
Примена прозорских отвора повезаних у континуиране хоризонталне траке потиче непосредно из функционалног карактера објекта. По један прозорски отвор на јужној страни фасаде, издвојен из низа прозорских трака, означавао је просторију шефа одељења тог спрата, док су континуиране прозорске траке означавале унутрашњи простор већих димензија предвиђен за смештај службеника. Компоновањем фасаде на овај начин аутор је акцентовао хијерархијски положај запослених. Међутим, такав приступ може се тумачити и као одраз кругог спровођења и тумачења примарних начела функционалне обраде екстеријера, тј. ентеријера. Ефекат "функционалне естетике" остао је евидентан и на осталим делима арх. Ерлиха.

Потпуни раскид са традиционалним тенденцијама у архитектури Ерлих је успоставио у обради ентеријера. Након главног портала ступа се у простор издаљен „стакленим зидом“ изведеним од металне конструкције и стаклених испуна. У првом делу, ближе улици, смештена је портирница. У другом делу су улази бочних просторија у приземљу. Након неколико степеника ступа се у претпростор шалтер сале. С обзиром да се на северној страни овог простора налази лифт и главно степениште а на јужној накнадно изграђени ходник који повезује овај објекат са суседним, реконструкцијом овог дела зграде функција чекаонице потиснута је у други план, док је комплетан простор постао главно комуникационо чвориште запослених.

Конструкција „стакленог зида“, као на улазном делу, затвара улаз у шалтер салу. Простор шалтер сале лонгитудално, у правцу запад-исток, подељен је на три просторне целине међусобно одељене шалтерима. Средишњи део сале био је намењен странкама. С обзиром да се сала налази у средишњем делу кубичног корпуса објекта, природно осветљење ентеријера успостављено је преко стаклене таванице. Осам витких армирано-бетонских стубова носе конструкцију таванице изведену такође од армирано-бетонских греда и стаклених испуна. Додатно осветљење простора за службенике било је обезбеђено електричним телима расвете постављеним на сваком стубу.⁷ Између стубова смештени су шалтери изведени од монолитних мермерних плоча, стаклених

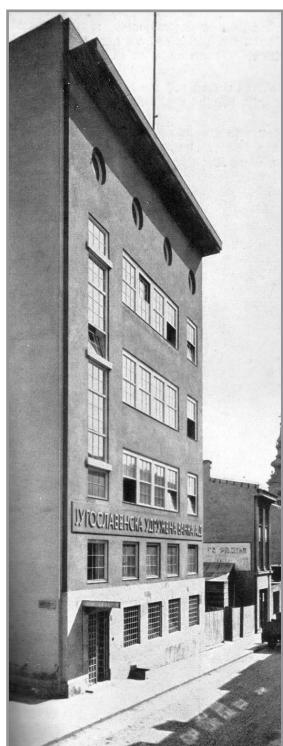
преграда и никлованих стубића. Испред сваког стуба налази се по један радијатор. Приликом уградње чеоних страна шалтера од монолитних мермерних плоча, какве су примењене и на пултовима шалтера, радијатори су са предње стране затворени гвозденим никлованим решеткама сведене обраде у равни са чеоним плочама. Као посебан детаљ ентеријера истичу се столице од никлованих цеви и кожних наслона модерног дизајна.⁸ Применом ових столица у естетској финализацији ентеријера сале, арх. Ерлих се доказао као добар познавалац токова савремене архитектуре и дизајна у свету тог времена. Функционалним решењем просторног програма, применом савремених материјала и модерног дизајна, посебно је наглашен савремени естетски карактер сале.⁹

Сл. 1. Основа приземля Fig. 1. Ground floor basis

Сл. 2. Задња фасада
Fig. 2. Back façade

Сл. 3. Главна шалтер сала
Fig. 3. Main office room

Након бројних реконструкција и адаптација ентеријера, које су спровођене током шестдесетих година прошлог века, нисмо у могућности да утврдимо првобитно стање. Ипак, основна концепција просторних решења свих спратова остала је неизмењена. Испред лифтова на спратовима налазе се слободни простори намењени чекаоницама, док су све административне просторије филијале повезане дугачким ходницима.

Фасадна платна атријума подељена су хоризонталним низовима прозорских отвора по спратовима, док су преостале фасадне површине обојене белом бојом. Након изградње објекта Југословенске инвенционе и кредитне банке, са јужне стране Југословенске удружене банке, поштована је концепција унутрашњег дворишта старијег објекта.

Развој архитектуре банака и штедионица у Београду не може се посматрати искључиво кроз призму дешавања међуратног периода с обзиром да су објекти ове врсте почели интезивније да се граде већ почетком двадесетог века. До Првог светског рата у Београду је подигнуто неколико банака и штедионица од којих се посебно издвајају објекти неких од најеминентнијих српских архитеката као што су: Данило Владисављевић, Милош Савчић, Милорад Рувидић, Никола Несторовић и др.¹⁰ Иако богата мотивима и облицима, српска архитектура од 1900. године до Првог светског рата ипак није достизала "европски ниво у конструкцији и структури".¹¹

Чини се да објекат Југословенске удружене банке у Београду представља најинвентивније или и најзанимљивије дело Хуго Ерлиха које нема већих сличности са осталим делима из градитељског опуса овог архитекте. Недовољно испитан и незаслужено остајући на маргини досадашњих историографских истраживања, овај објекат заслужује додатна тумачења која би још потпуније одредила његов значај.

Напомене:

¹Домљан Ж. (1979), Хуго Ерлих, Загреб; Група аутора. (1939), Изложба – Пола вијека хрватске умјетности, Загreb, стр. 134, 206; Аноним (1932), Југославенска удружене банка а. д. у Београду, Архитектура Љубљана **бр. 7**, Љубљана, стр. 186; Премерл Т. (1990), Хрватска модерна архитектура између два рата, нова традиција, Загреб; Богуновић Г. С. (2005), Архитектонска енциклопедија Београда XIX и XX века, **Т.1**, Београд, стр. 541.

²Група аутора (1994), Архитект Виктор Ковачић, живот и дјело, Загреб, стр. 115.

³Поређењем начина обраде прочеља са савременим карактером шалтер сале установљена је евидентна дисхармонија и несклад. На овакву појаву пресудно су утицала два фактора. Одлуком Грађевинског одбора града Београда први Ерлихов план прочеља је одбијен. Усаглашавањем ставова Ерлих је одговорио на позив прихватајући захтеве одбора, чиме је значајно била поремећена првобитна концепција прочеља. Међутим, иако нису сачуване скице и нацрти ентеријера Југословенске удружене банке, познат је Ерлихов ангажман тоталдизајнера, па се стога може и логично предпоставити да је Ерлих имао потпуно одрешене руке у обради ентеријера, на шта грађевински одбор очигледно није утицао.

⁴Примарна намена траке естетског је карактера, тј. да визуелно ублажи монотонију великог броја прозорских отвора првог и другог спрата.

⁵Објекат Прве хрватске штедионице у Београду архитекте Диониса Сунка, такође поседује слична тимпанонска поља изнад прозорских отвора. Детаљније о овоме видети у: Марковић. Р. И. (2004), Прва хрватска штедионица архитекте Диониса Сунка, Наслеђе **бр. 5**, Београд, стр. 103.

⁶То су следећи објекти подигнути у Загребу: Зграда у Медулићевој улици бр. 2 (1912), кућа Јанда (1921), кућа Шварц (1922) и кућа Никић (1927).

⁷Начин на који је реализована таванична конструкција и облик зидних светиљки, имају близске аналогије у неким делима Ота Хеслера. Детаљније о овоме видети у: Домљан Ж (1979), Хуго Ерлих, Загreb.

⁸Године 1925. Марсел Бројер (Marcel Breyer), један од оснивача чувене академије Баухаус у Немачкој, дизајнирао је наслочачу Wassily за техничке потребе академије. Након Другог светског рата ова наслочача ушла је у све уметничке антологије модерног дизајна.

⁹Након последњих адаптација ентеријера, шалтер сала је изгубила првобитни изглед. Оригинални подни мозаик, изведен од белих и црних мермерних плоча, замењен је новим, док су мермерне површине носећих стубова обложене тамно сивим теписоном. Сви шалтери замењени су новим, као и првобитне светиљке у облику кугли. Ипак, највећу штету нанела је реконструкција стаклене таванице која је са спољашње или горње стране затворена лименим плочама и изолована, док је изнад стаклених испуна истовремено спроведено електрично осветљење. Тиме је нанета непроцењива штета аутентичности Ерлихове модерне естетике.

¹⁰Данило Владисављевић (Врачарска штедионица, угао улица Краља Милана и Кнеза Милоша, 1906), Милорад Рувидић (Смедеревска банка, улица Краља Милана, 1910), Никола Несторовић (банка Николе Бошковић на углу улица Краља Милана и Драгослава Јовановића, 1913), Данило Владисављевић и Милош Савчић (Прометна банка, Кнез Михаилова улица бр. 26, 1914),

¹¹Маневић З, Романса од седам деценија, НИН, 26. март 1972, стр: 42.